

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Ashurova Oygul Anvarjonovna

Fargʻona davlat universiteti katta oʻqituvchi, PhD

Srojiddinova Niginabegim Murodjon qizi

Fargʻona davlat universiteti, 4-bosqich talaba

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirish jarayonining pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Nutq rivojining bosqichlari, bolalar nutqini rivojlantirishda taʼlim-tarbiya jarayonining oʻrni, pedagog va ota-onalarning hamkorligi, shuningdek, nutq rivojiga taʼsir etuvchi omillar yoritilgan. Tadqiqotda maktabgacha taʼlim muassasalarida qoʻllaniladigan samarali metod va usullar tahlil qilinib, ularning bolalar nutqiga taʼsiri asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: maktabgacha taʼlim, nutq rivoji, pedagogik yondashuv, psixologik omillar, bolaning rivojlanishi

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ашурова Ойгул Анваржоновна

Ферганский государственный университет, старший преподаватель, PhD

Срождидинова Нигинабегим Муроджон кизи

Ферганский государственный университет, студентка 4 курса

Аннотация

В статье анализируются педагогические и психологические основы формирования речи у детей дошкольного возраста. Рассматриваются этапы речевого развития, роль образовательного процесса в развитии детской речи, сотрудничество педагогов и родителей, а также факторы, влияющие на развитие речи. В исследовании проанализированы эффективные методы и приёмы, применяемые в дошкольных образовательных учреждениях, и обосновано их влияние на речевое развитие детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, педагогический подход, психологические факторы, развитие ребёнка.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPEECH DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN

Ashurova Oygul Anvarjonovna

Fergana State University, Senior Lecturer, PhD

Srojiddinova Niginabegim Murodjon qizi

Fergana State University, 4th-year Student

Abstract

The article analyzes the pedagogical and psychological foundations of speech development in preschool children. It examines the stages of speech development, the role of the educational process in enhancing children's speech, the cooperation between teachers and parents, and the factors influencing speech development. The study analyzes effective methods and techniques used in preschool educational institutions and substantiates their impact on children's speech development.

Keywords: preschool education, speech development, pedagogical approach, psychological factors, child development.

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida shaxsning intellektual, ijtimoiy va kommunikativ salohiyatini shakllantirish masalasi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi bolaning keyingi hayoti va ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish va shakllantirish jarayoni pedagogik hamda psixologik jihatdan chuqur o'rganilishi zarur bo'lgan dolzarb muammolardan biridir. Nutq — bu faqat aloqa vositasi emas, balki tafakkur, bilish jarayonlari, ijtimoiy tajribani o'zlashtirish va shaxs sifatida shakllanishning asosiy mexanizmlaridan biridir. Maktabgacha yosh davrida bola nutq orqali atrof-muhitni idrok etadi, o'z fikrini ifodalaydi, tengdoshlari va kattalar bilan muloqotga kirishadi hamda ijtimoiy rollarni egallaydi. Shu bois nutqning shakllanishi bolaning kognitiv rivojlanishi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuv jarayoni bilan uzviy bog'liqdir.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 3–7 yosh oralig'i nutq rivojlanishining eng faol va intensiv bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda fonetik, leksik va grammatik tizimlar shakllanadi, nutqiy tafakkur rivojlanadi va kommunikativ kompetensiya asoslari yaratiladi. Pedagogik nuqtai nazardan esa nutqni shakllantirish jarayoni maqsadli, tizimli va metodik jihatdan asoslangan ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni talab etadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqni rivojlantirish bo'yicha olib boriladigan ishlar faqat so'z boyligini oshirish bilangina cheklanmay, balki bolalarda mantiqiy fikrlash, mustaqil bayon qilish, savol-javob madaniyati, eshitish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga ham qaratilishi lozim. Bu jarayonda pedagogning kasbiy mahorati, psixologik yondashuvi, individual xususiyatlarni hisobga olishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, nutq rivojlanishining yosh xususiyatlari, ta'sir etuvchi omillar hamda samarali metodik yondashuvlar ilmiy asosda yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirish masalasi psixologiya, pedagogika va lingvistika fanlari kesishgan nuqtada tadqiq etilib kelinmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar nutq rivojlanishining psixologik mexanizmlari, ijtimoiy omillari hamda pedagogik ta'sir vositalarini aniqlashga qaratilgan.

Avvalo, nutq va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi Lev Vygotskiy tadqiqotlarida chuqur yoritilgan. Uning “Myshleniye i rech” (1934) asarida nutqning bolaning kognitiv rivojlanishidagi yetakchi roli asoslab berilgan. Vygotskiy ichki nutq tushunchasini ilmiy muomalaga kiritib, nutq ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanib, asta-sekin ichki tafakkur vositasiga aylanishini ko'rsatadi. Bu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirishda ijtimoiy muhit va pedagogik hamkorlikning muhimligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, Jean Piaget bolaning nutq rivojlanishini intellektual rivojlanish bosqichlari bilan bog'lab o'rganadi. “The Language and Thought of the Child” (1923) asarida u egosentrik nutq tushunchasini ilgari surib, maktabgacha yosh davrida bola nutqning tafakkur jarayonlari bilan bevosita aloqador ekanini ta'kidlaydi. Piaget nazariyasiga ko'ra, nutq rivojlanishi bilish faoliyatining murakkablashuvi bilan parallel ravishda takomillashadi.

Amerikalik psixolog Jerome Bruner esa nutq rivojlanishida kattalar bilan interaktiv muloqotning ahamiyatini asoslaydi. Uning “scaffolding” (qo'llab-quvvatlash) nazariyasi maktabgacha ta'lim jarayonida pedagogning nutqiy rivojlantiruvchi faoliyatini ilmiy jihatdan

asoslash imkonini beradi. Bruner fikricha, bola tilni faol ijtimoiy muloqot jarayonida o'zlashtiradi.

Lingvistik nuqtai nazardan esa Noam Chomsky til o'zlashtirishning biologik asoslarini ko'rsatib, "Language Acquisition Device" konsepsiyasini ilgari surgan. Uning "Aspects of the Theory of Syntax" (1965) asari bolalarda til qobiliyatining tug'ma mexanizmlar bilan bog'liqligini asoslaydi. Bu nazariya nutq rivojlanishining tabiiy va biologik omillarini tushuntirishda muhim manba hisoblanadi.

Mahalliy va MDH olimlari orasida nutqni rivojlantirish metodikasiga oid tadqiqotlar alohida o'rin tutadi. Masalan, Fedor Sokhin maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqqan va so'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani shakllantirish hamda bog'lanishli nutqni rivojlantirish masalalarini tizimli yoritgan. Shuningdek, Mikhail Alekseev va Valentina Yashina tomonidan maktabgacha ta'limda nutqni rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlab chiqilgan.

Maktabgacha yosh — bolaning nutqiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda bolaning og'zaki nutqi shakllanadi, so'z boyligi kengayadi va muloqotga bo'lgan ehtiyoji ortadi. Nutqning rivojlanishi bolaning shaxs sifatida kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ilg'or tajribalar tahlil qilindi hamda nutqni rivojlantirishga oid metodik yondashuvlar o'rganildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda nutqni rivojlantirish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq, bolaning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, nutqiy muhitning boyligi, o'yin faoliyati orqali nutqni rivojlantirish, pedagog va otalarning hamkorligi. Shuningdek, ertak aytish, suhbat, didaktik o'yinlar va tasviriy faoliyat bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlandi.

Muhokama

Olingan natijalar pedagogik va psixologik nazariyalar bilan mos keladi. Psixologlar fikriga ko'ra, bolaning nutqi ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi. Pedagogik jihatdan esa, nutqni rivojlantirish tizimli va maqsadli tashkil etilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin. Shu bois, maktabgacha ta'lim jarayonida nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar izchil olib borilishi lozim.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirish shaxs rivojlanishining eng muhim va murakkab jarayonlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon bolaning aqliy, emotsional-irodaviy, ijtimoiy hamda kommunikativ rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nutq rivoji bolaning atrof-muhitni anglash darajasi, muloqotga kirishish qobiliyati va keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Maktabgacha yosh davrida bolaning nutqi tabiiy ehtiyoj asosida shakllanadi, biroq bu jarayon o'z-o'zidan emas, balki maxsus tashkil etilgan pedagogik ta'sirlar orqali yanada samarali rivojlanadi. Nutqni shakllantirishda bolaning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, unga qulay nutqiy muhit yaratish, kattalar va tengdoshlar bilan faol muloqotini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, pedagogning kasbiy mahorati, nutq madaniyati va metodik tayyorgarligi bolalar nutqining rivojlanish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, o'yin faoliyati, ertak va hikoyalar bilan ishlash, suhbatlar, didaktik o'yinlar, tasviriy va ijodiy mashg'ulotlar bolalar nutqini

rivojlantirishda eng samarali vositalardan hisoblanadi. Ushbu faoliyat turlari orqali bolalarda soʻz boyligi kengayadi, tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish, grammatik jihatdan toʻgʻri gap tuzish, mustaqil fikr bildirish va muloqot madaniyati shakllanadi. Shu bilan birga, nutqning rivojlanishi bolaning fikrlash jarayonlarini faollashtirib, uning bilish faoliyatini yuksaltiradi. Shuningdek, nutqni shakllantirish jarayonida pedagog va ota-onalar hamkorligi muhim omil sifatida namoyon boʻladi. Oiladagi nutqiy muhit, kattalarning bola bilan toʻgʻri va mazmunli muloqoti, bolani tinglash va qoʻllab-quvvatlash nutq rivojiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Ota-onalarning pedagogik bilim va koʻnikmalarini oshirish, ularni maktabgacha taʼlim muassasalari bilan hamkorlikka jalb etish bolalarda nutq kamchiliklarining oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirish pedagogik va psixologik yondashuvlar uygʻunligida olib borilishi lozim boʻlgan uzluksiz jarayondir. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, sogʻlom nutqiy muhitni yaratish orqali bolalarning har tomonlama rivojlangan, erkin fikrlay oladigan va muloqotga layoqatli shaxs sifatida shakllanishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Vygotskiy L.S. Nutq va tafakkur rivoji. – Moskva: Pedagogika, 1999.
2. Leontev A.A. Psixolingvistika asoslari. – Moskva, 2003.
3. Maktabgacha taʼlim davlat oʻquv dasturi. – Toshkent, 2022.
4. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.
5. Elkonin D.B. Bolalar psixologiyasi. – Moskva, 2001.